

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/126/106-113>

Əbülfəz Tağıyev

Bakı Dövlət Universiteti
biologiya üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0002-2521-4182>
abulfaztaghiyev@yahoo.com

Avtandil Musayev

Bakı Dövlət Universiteti
biologiya üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0001-8307-7633>
musayevavtandil@yahoo.com

Arzu Xələfova

Bakı Dövlət Universiteti
magistrant
<https://orcid.org/0009-0003-6454-244X>
arzu16xelefova@gmail.com

Elmira Muradova

Bakı Dövlət Universiteti
biologiya üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0002-2632-4182>
elmira.muradova.87@bk.ru

Samirə Bədəlova

Bakı Dövlət Universiteti
biologiya üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0009-0009-7117-4386>
samirabadalova@bsu.edu.az

Samur-Yalama Milli Parkında dendrofil quşların məskunlaşma xarakteri

Xülasə

2024–2025-ci illərdə Samur-Yalama Milli Parkında quşların reproduksiya və qışlama dövründə 61 növ dendrofil quşun məskunlaşma xarakteri öyrənilib. Məskunlaşma xarakterinə görə tədqiq edilən növlərdən oturaq populyasiyaya aid olanların 37 növü Passeriformes, 12 növü Falconiformes, 4 növü Piciformes, 3 növü Columbiformes, 3 növü Coraciiformes, 1 növü Strigiformes, 1 növü Cuculiformes dəstəsinə aiddir. Köçəri-yuvalayan quş populyasiyalarına Passeriformes dəstəsindən 13 növ, Falconiformes dəstəsindən 8 növ, Columbiformes dəstəsindən 3 növ, Coraciiformes dəstəsindən 3 növ, Cuculiformes dəstəsindən isə 1 növ daxildir. Dendrofil quşlardan qışlama və reproduksiya dövründə Passeriformes və Falconiformes dəstələrinə aid növlərin dominantlıq təşkil etməsi Milli Parkın təbii-coğrafi şəraiti ilə əlaqədardır. Samur-Yalama Milli Parkı yaranana qədər uzun illər ərzində antropogen təsirlər nəticəsində meşələrin qırılması, bağ sahələrinin salınması quşların yuvalama və qidalanma yerlərinin azalmasına, populyasiyalararası genetik əlaqələrin zəifləməsinə səbəb olmuşdur. Bununla yanaşı, meşədə qoçalmış, çürük, yerə yığılmış ağacların götürülməsi və alt yarusdakı müxtəlif ot bitkiləri və kolluqların təmizlənməsi dendrofil quşların kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin azalmasına səbəb olub.

Açar sözlər: oturaq, köçəri-yuvalayan, dendrofil quşlar, məskunlaşma xarakteri, reproduksiya dövrü

Abulfaz Taghiyev

Baku State University

PhD in Biology

<https://orcid.org/0000-0002-2521-4182>

abulfaztaghiyev@yahoo.com

Avtandil Musayev

Baku State University

PhD in Biology

<https://orcid.org/0000-0001-8307-7633>

musayevavtandil@yahoo.com

Arzu Khalafova

Baku State University

Master's student

<https://orcid.org/0009-0003-6454-244X>

arzu16xelefova@gmail.com

Elmira Muradova

Baku State University

PhD in Biology

<https://orcid.org/0000-0002-2632-4182>

elmira.muradova.87@bk.ru

Samira Badalova

Baku State University

PhD in Biology

<https://orcid.org/0009-0009-7117-4386>

samirabadalova@bsu.edu.az

Characteristics of the Settlement of Dendrophilous Birds in Samur-Yalama National Park

Abstract

During the 2024–2025 period, the settlement patterns of 61 species of dendrophilous birds were studied during their reproduction and wintering periods in Samur-Yalama National Park. According to the nature of their settlement, the sedentary population consists of 37 species from the order Passeriformes, 12 from Falconiformes, 4 from Piciformes, 3 from Columbiformes, 3 from Coraciiformes, 1 from Strigiformes, and 1 from Cuculiformes. The migratory-nesting populations include 13 species from Passeriformes, 8 from Falconiformes, 3 from Columbiformes, 3 from Coraciiformes, and 1 from Cuculiformes. The dominance of Passeriformes and Falconiformes species during the wintering and reproduction periods is attributed to the natural and geographical conditions of the National Park. Prior to the establishment of the Samur-Yalama National Park, long-term anthropogenic impacts—such as deforestation and the expansion of orchards—resulted in the reduction of bird nesting and feeding habitats, as well as the weakening of genetic connections between populations. Furthermore, the removal of senescent, decaying, and fallen trees, along with the clearing of understory herbaceous plants and shrubs, led to a decline in both the quantitative and qualitative indicators of dendrophilous birds.

Keywords: *sedentary, migratory-nesting, dendrophilous birds, settlement character, reproduction period*

Giriş

Azərbaycanda meşələrin əksəriyyəti dağlıq və dağətəyi ərazilərdə yayılıb. Respublikamızda düzən meşələr çox kiçik ərazini əhatə edir. Düzən meşə ərazilərində meşə örtüyünə antropogen amillərin təsiri daha güclüdür. Düzənlik ərazilərin biomüxtəlifliyi son 100 ildə ciddi təhlükələrə məruz qalmışdır. Bu ərazilərdə insan fəaliyyətinin təsiri nəticəsində ilkin meşələrin sahəsi xeyli azalaraq yox olmaq təhlükəsi ilə üzləşmişdir (Mustafayev və Sadıqova, 2017; Mustafayev və Sadıqova, 2011; Mustafayev və Sadıqova, 2005). Bu baxımdan Samur-Yalama Milli Parkının meşələrinin hərtərəfli öyrənilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Samur-Yalama MP-ı düzən meşə ərazisinə malik olub, unikal təbiəti ilə fərqlənir (Əsədov və Məmmədov, 2008). Son illərdə Milli Parka quşların reproduksiya dövründə insan axınının artması, meşədə istirahət yerlərinin genişləndirilməsi, səs-küyün çoxalması bəzi həssas növlərin yuvalarını tərk etməsinə, reproduktiv uğurun azalmasına gətirib çıxarır (Abiyev və Ağaqluyev, 2019; Asadova və Ali-zadə, 2017; Asadova və Abdiyeva, 2019; Abiyev və Karanlı, 2020; Arnegger və Dieterich, 2014). Qışlama dövründə isə ov əhəmiyyətli köçəri-qışlayan və miqrant quş populyasiyalarının ovlanmasına cəhd, nadir, nəslinin kəsilmək təhlükəsi yaranmış növlərin azalmasına səbəb olmaqla, mövcud ekosistemin tarazlığının pozulmasına şərait yaradır. Son illər global iqlim dəyişmələri Yer planetində temperatur və rütubət rejimini dəyişdiyindən quşların trofik əlaqələrində qida ilə təmin olunmasında müəyyən çatışmazlıqlar yaradır. Bütün bunlarla yanaşı, Milli Parklarda elmi-tədqiqat işlərini apara biləcək ixtisaslı kadrların olmaması və tədqiqat işlərinin aparılmaması, qışlama və reproduksiya dövründə uzunmüddətli quş sayğılarının keçirilməməsi quşların say dinamikasını izləməyə imkan vermir. Ərazidə məskunlaşan köçəri-qışlayan, köçəri-yuvalayan və oturaq quş populyasiyalarının monitorinqlərinin aparılmaması nadir və nəslinin kəsilmək təhlükəsi yaranmış və digər həssas növlərin say dinamikasında baş verən dəyişikliklərin müəyyən olunmamasına səbəb olur. Milli Parkın ərazisində qışlama və reproduksiya dövründə quşların əsas məskunlaşdığı ərazilərdə mühafizə zonalarının nəzarətə götürülməməsi quşların məskunlaşmasına mənfi təsir göstərir. Bunun üçün Milli Parkın ərazisində davamlı meşə idarəçiliyi, geniş ekoloji maarifləndirmə, elmi əsaslandırılmış monitorinqlər və hüquq-mühafizə mexanizmlərinin gücləndirilməsi vacibdir.

Samur-Yalama MP-nın meşə örtüyünün bərpasında və genişlənməsində quşların özünəməxsus əhəmiyyəti vardır. Samur-Yalama meşəsinin bitki örtüyünün dəyişməsinə öyrənməsi stresli sahələrin yaranma səbəblərini araşdırmağa imkan verəcək (Aleperov və Mamedova, 2017; Asadov və Məmmədov, 2008; Asadova və Abdiyeva, 2019; Bayramov və Schlager, 2019; Dieterich, 2012). Meşə örtüyünün sahəsinin dəyişməsi quşların məskunlaşma xarakterinə təsir edir. Son 30 il ərzində yüksək xlorofil tərkibli (3 indeks üzrə) meşə örtüyünün sıxlığı 765,0 ha-dan sifra enmişdir. Ümumiyyətlə, meşə örtüyünün sıxlığında təxminən 12,0% azalma var (Gurbanov, 2015; Arnegger və Dieterich, 2014; Asadov və Məmmədov, 2008; Asadova və Abdiyeva, 2019; Dieterich, 2012; Guliyev və Babayev, 2015; İsmailov və Alieva, 2018; Seyfullayev, 2013). Əkinçilik sahələrində azalma (0 indeks) müşahidə olunur ki, bu da son illərdə marağın bağçılığa sürətlə yönəlməsi və meşə əkinlərinin artması ilə əlaqədardır. Samur-Yalama Milli Parkı Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 5 noyabr 2012-ci il tarixli sərəncamı ilə Xaçmaz rayonu ərazisində yaradılıb. Samur-Yalama Milli Parkının ərazisi üçün əsas mülayim-isti iqlim xas olmasına baxmayaraq, həmin ərazi üçün müxtəlif mikroiqlim xüsusiyyətləri xarakterikdir. Yağıntılardan miqdarı daha çox olub, ərazi üzrə bərabər paylanmışdır. Samur-Yalama Milli Parkının əsas su şəbəkəsi Xəzər dənizi sahili, Azərbaycan-Rusiya sərhədi boyunca axan Samur çayı, Gülalan gölü və yeraltı sular ilə xarakterizə olunur. Milli Park üçün ən əsas su mənbəyi Samur çayıdır. Milli Parkın ərazisi Samur çayının deltasının cənubunda yerləşir. Həmçinin Milli Parkda çox kiçik axın, çay qolları da mövcuddur. İllik orta temperatur +13,6, qar örtüyü demək olar ki, olmur. Tədqiqat sahəsi unikal bir coğrafi ərazidir və subtropik meşə Xəzər sahili ərazi ilə birləşir. Samur deltası Xəzər dənizi istiqamətində daima böyüyür. Ərazinin böyük hissəsini Samur meşəsi tutur. Bu meşə iki yerə ayrılır: su basan ərazilər — tuqay və düzən, su basmayan ərazilər. Burada əsas rast gəlinən ağac, kol, lian bitkiləri (*Rosa canina*, *Hedera helix*, *Plantago major*, *Artemisia absinthium*, *Mentha longifolia*, *Quercus iberica*, *Carpinus betulus*, *Pinus pinea*, *Tilia caucasica*, *Ulmus glabra*, *Ribes nigrum*, *Crataegus monogyna*) yayılmışdır.

Ot örtüyü seyrəkdir, badamşəkili süngər, meşəlik qısaayaqlı otlar, Avropa rododendronu və bir neçə başqa növlərdən ibarətdir. Qıjılardan ulandili və adi qartalburuna rast gəlinir.

Tədqiqat

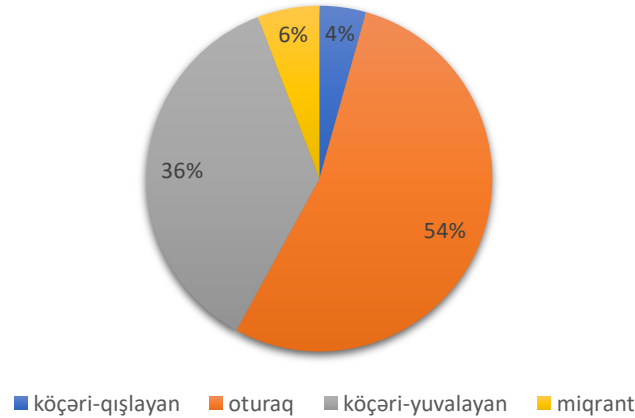
2024–2025-ci illərdə Samur-Yalama Milli Parkında dendrofil quşların yayılma sərhədlərinin məskunlaşma xarakterinin müəyyən edilməsi ərazidə yayılan dendrofil növlərin ornitofaunistik fərqlənməsini müəyyən etməyə praktiki kömək edir. Aparılan tədqiqat işi nəticəsində Milli Park ərazisində yayılan dendrofil növlərin mövsümi məskunlaşması xarakteri müəyyən edilmişdir.

Çöl tədqiqatları 2024–2025-ci illərdə Samur-Yalama MP-da dendrofil quşların sıx bağlı olduğu müxtəlif biotoplarda 41°51'09" şimal en dairəsi və 48°31'19" şərq uzunluğunda 11 772,45 ha (117,7245 km²) ərazini təşkil edərək Xəzər dənizinin şimal sahili boyunca nazik zolaq şəklində və Samur-Dəvəçi ovalığının bir hissəsini (meşə zonası (41°49'30" şm.e., 48°37'00" ş.u.), Samur çayı (41°50' şm.e., 48°35' ş.u.), Gülalan gölü (41°28'12" şm.e., 48°51'19" ş.u.), Xəzər sahili (41°48' şm.e., 48°40' ş.u.), kiçik bulaq (41°49'50" şm.e., 48°36'00" ş.u.), yarımşəhra (41°50'10" şm.e., 48°38'00" ş.u.) və tarla kənarı keçid zonasını (41°49'00" şm.e., 48°39'00" ş.u.) əhatə etmişdir. Quşların məskunlaşma xarakterini öyrənmək üçün tədqiqat aparılan ərazilər müxtəlif bitki formasiyalarını əhatə etmiş, ərazinin relyefi, ağac, kol, ot bitkilərinin sıxlığı, antropogen təsirin gücü nəzərə alınmışdır. Seçilmiş ərazilərdə quşların reproduksiya və qışlama davranışlarını tədqiq etmək üçün onların növ tərkibi, fərdlərin sayı, ərazi üzrə yayılması, yuvalama yerləri tədqiq edilmişdir. Reproduksiya dövründə quş yuvaları, potensial yuvalama yerlərinin sayğısı aparılmışdır. Dendrofil quşların məskunlaşma xarakterini öyrənmək üçün marşrut üsulu ilə qabaqcadan müəyyən edilmiş ərazi üzrə səhər saatlarında (gün çıxandan sonrakı 3–4 saat ərzində) quşların vizual və akustik qeydiyyatı aparılmışdır. Bu metod meşə ekosistemində rahat tətbiq olunduğundan quşların məskunlaşmasının sıxlığını və yayılma mozaikasını müəyyən etməklə qışlama və reproduksiya dövründə müqayisə aparmağa imkan verir. Tədqiqatlar marşrut üsulu ilə (1–2 km/saat) meşənin müxtəlif bitki örtüyü (ağac, kol, ot bitkiləri) və su mənbələri nəzərə alınmaqla səhər saatlarında aparılıb. Hər 200–300 metrədən 5–10 dəqiqə ərzində dayanaraq görünməyən quşların səsinin aşkarlanması, yuvaların və yuva biotoplarının müəyyən edilməsi üçün təbii oyuqlar, qurumuş ağaclar qeydə alınıb. Səs yazısı qurğuları vasitəsilə quş səslərinin yazılması, sonradan xüsusi proqram vasitəsilə səslərin hansı quşa aid olması müəyyən edilmişdir. Qışlama dövründə tədqiqatlar əsasən 08:00–12:00, reproduksiya dövründə isə 06:00–10:00 saatlarında durbin vasitəsilə aparılmışdır. Quşların adı və müasir nomenklaturası Azərbaycan faunasının taksonomik spektri 2020 (onurğalılar) qəbul edilmiş nomenklaturaya əsasən aparılmışdır.

Samur-Yalama Milli Parkının təbii-coğrafi şəraiti dendrofil quşların reproduksiya və qışlama dövründə məskunlaşması üçün unikal bir ərazidir. Milli Parkın ərazisindəki Samur çayının deltasının ərazi cəhətdən kiçik olmasına baxmayaraq, zəngin ornitofaunaya malikdir (Azərbaycan faunasının informasiya sistemi (onurğalılar), 2023). Müxtəlif ekoloji qruplara aid dendrofil quşların müxtəlif biotoplar üzrə yayılması quşların reproduksiya və qışlama dövründən asılı olaraq dəyişir. Meşə boyunca və meşənin kənarlarında ağacların növ müxtəlifliyi, yaşlı ağacların dominantlıq təşkil etdiyi ərazilərdə *Buteo buteo*, *Accipiter gentilis*, *Clanga pomarina*, *Falco subbuteo*, *Strix aluco*, *Otus scops*, *Columba palumbus*, *C. oenas*, *Dendrocopos major*, *D. medius*, həmçinin *Picus viridis*, *Dryocopus martius*, *Turdus merula*, *Ficedula semitorquata*, *Fringilla coelebs* və b. növlərin yuvalaması müəyyən edilmişdir. Kollar və müxtəlif ot bitkiləri ilə örtülü ərazilərdə dendrofil quşların növ müxtəlifliyi nisbətən az olsa da, bəzi dendrofil növlərin *Lanius collurio*, *Hippolais icterina* və digər Sərçəkimilərin (Passeriformes) mövsümi olaraq həmin ərazilərdə yayıldığı müəyyən edilmişdir. Sahil laqunaları və gölməçələrdə qida ehtiyatının çoxluğu və mikroiqlim şəraitinin sabitliyi *Anas platyrhynchos*, *Mareca penelope*, *Porphyrio porphyrio*, *Fulica atra*, *Ardea cinerea*, *Motacilla flava*, *Motacilla alba* və digər müxtəlif su-bataqlıq, qamış quşlarının məskunlaşmasına şərait yaratmışdır. Samur-Yalama Milli Parkında dendrofil quşlardan Passeriformes dəstəsi ən çox növ müxtəlifliyi ilə təmsil olunur (37 növ). İkinci sırada yırtıcı quşlar dəstəsinin Accipitridae fəsiləsinə 9 növ aiddir (*Accipiter nisus*, *Pernis apivorus*, *Buteo buteo*, *Buteo rufinus*, *Circus cyaneus*, *Circus pygargus*, *Circus macrourus*, *Circus aeruginosus*, *Hieraaetus pennatus*), Falconidae fəsiləsindən *Falco*

subbuteo, *F. tinnunculus*, *F. naumanni* növləri qeydə alınıb. Piciformes dəstəsinin Picidae fəsiləsindən 4 növə — *Dendrocopos minor*, *Dendrocopos major*, *Picus viridis*, *Dryocopus martius* Milli Parkın dəniz sahili kənarlarında hündür, yaşlı ağac bitkiləri yayılmış ərazilərdə tez-tez rast gəlinir.

Diagram 1. Samur-Yalama Milli Parkında dendrofil quşların məskunlaşma xarakteri.

Reproduksiya dövrü üçün müəyyən etdiyimiz növlərdən Passeriformes dəstəsinə aid 9 fəsilənin 14 növü daxildir (*Hirundo rustica*, *Emberiza melanocephala*, *Periparus ater*, *Fringilla coelebs*, *Phylloscopus collbita*, *Luscinia megarhynchos*, *Phoenicurus phoenicurus*, *Emberiza calandra*, *Galerida cristata*, *Turdus merula*, *Sylvia atricapilla*, *Cyanistes caeruleus*, *Oriolis oriolis*, *Coloeus monedula*, *Garrulus glandarius*, *Linaria cannabina*, *Pica pica*, *Sitta europea*, *Certhia familiaris*, *Troglodytes troglodytes*, *Carduelis carduelis*, *Chloris chloris*, *Erithacus rubecula*, *Sturnus vulgaris*, *Parus major*, *Sylvia communis*, *Coccothraustes coccothraustes*, *Corvus cornix*, *Passer domesticus*, *Lanius minor*, *Aegithalos caudatus*, *Lanius collurio*, *Ficedula semitorquata*, *Turdus philomelos*, *Muscicapa striata*, *Motacilla alba*, *Phylloscopus sibilatrix*). Coraciiformes dəstəsindən *Coracias garrulus*, *Upupa epops*, *Merops apiaster*, Columbiformes dəstəsindən *Columba palumbus*, *C. oenas*, *Streptopelia decaocto* növləri daxildir. Coraciiformes dəstəsindən *Upupa epops*, *Coracias garrulus*, *Merops apiaster*, Cuculiformes dəstəsindən *Cuculus canorus* köçəri-yuvalayan növ olub reproduksiya dövründə qeydə alınıb.

Samur-Yalama MP-da dendrofil quşların yayılmasında havanın temperaturundan asılı olaraq köçəri-qışlayan, köçəri-yuvalayan, oturaq və miqrant quş populyasiyalarının məskunlaşma xarakterində müəyyən dəyişikliklər baş verə bilər. Qışlama dövründə havanın temperaturunun sərt, şaxtalı, qar örtüyü olan vaxtlarında qışlayan quşların məskunlaşması çətinləşir. Quşların məskunlaşmasında əsas faktorlardan sayılan qida faktoru, düzən meşələr üçün çoxsaylı narahatedici antropogen amillər və s. məskunlaşma xarakterinə təsir göstərir (Azərbaycan Respublikasının Qırmızı Kitabı, 2023).

Qışlama dövründə apardığımız tədqiqatlar zamanı quşların məskunlaşma xarakterində oturaq quş populyasiyaları üstünlük təşkil edir. Oturaq quş populyasiyalarından bəzi növlərin köçəri-qışlayan, köçəri-yuvalayan və miqrant populyasiyaları da mövcuddur.

Cədvəl 1.
 Samur-Yalama Milli Parkında
 dendrofil quşların məskunlaşma xarakteri.

№	Növlərin adı	köçəri- qışlayan	Oturaq	köçəri- yuvalayan	miqrant
	Passeriformes				
1.	<i>Hirundo rustica</i>	-	-	+	-
2.	<i>Emberiza melanocephala</i>	-	-	+	-
3.	<i>Periparus ater</i>	-	+	-	-
4.	<i>Fringilla coelebs</i>	-	+	-	-
5.	<i>Phylloscopus collybita</i>	+	-	+	-
6.	<i>Luscinia megarhynchos</i>	-	-	+	-
7.	<i>Phoenicurus phoenicurus</i>	-	-	+	-
8.	<i>Emberiza calandra</i>	-	+	-	-
9.	<i>Galerida cristata</i>	-	+	-	-
10.	<i>Turdus merula</i>	-	+	-	-
11.	<i>Sylvia atricapilla</i>	-	-	+	-
12.	<i>Cyanistes caeruleus</i>	-	+	-	-
13.	<i>Oriolis oriolis</i>	-	-	+	-
14.	<i>Coloeus monedula</i>	-	+	-	-
15.	<i>Garrulus glandarius</i>	-	+	-	-
16.	<i>Linaria cannabina</i>	-	+	-	-
17.	<i>Pica pica</i> Linn.,	-	+	-	-
18.	<i>Sitta europaea</i>	-	+	-	-
19.	<i>Certhia familiaris</i>	-	+	-	-
20.	<i>Troglodytes troglodytes</i>	-	+	-	-
21.	<i>Carduelis carduelis</i>	-	+	-	-
22.	<i>Chloris chloris</i>	-	+	-	-
23.	<i>Erithacus rubecula</i>	-	+	-	-
24.	<i>Sturnus vulgaris</i>	-	+	-	-
25.	<i>Parus major</i>	-	+	-	-
26.	<i>Sylvia communis</i>	-	-	+	-
27.	<i>Coccothraustes coccothraustes</i>	-	+	-	-
28.	<i>Corvus cornix</i>	-	+	-	-
29.	<i>Passer domesticus</i>	-	+	-	-
30.	<i>Lanius minor</i>	-	-	+	-
31.	<i>Aegithalos caudatus</i>	-	+	-	-
32.	<i>Lanius collurio</i>	-	-	+	-
33.	<i>Ficedula semitorquata</i>	-	-	+	-
34.	<i>Turdus philomelos</i>	-	+	-	-
35.	<i>Muscicapa striata</i>	-	-	+	-
36.	<i>Motacilla alba</i>	-	-	+	-
37.	<i>Phylloscopus sibilatrix</i>	-	-	-	+
Falconiformes					
38.	<i>Pernis apivorus</i>	-	-	+	-
39.	<i>Accipiter nisus</i>	-	-	+	-
40.	<i>Falco tinnunculus</i>	-	+	-	-
41.	<i>Falco subbuteo</i>	-	-	+	+
42.	<i>Buteo buteo</i>	-	+	-	-
43.	<i>Circus cyaneus</i>	-	+	-	-

44.	<i>Falco naumanni</i>	-	+	+	-
45.	<i>Buteo rufinus</i>	+	+	-	+
46.	<i>Circus pygargus</i>	-	-	+	-
47.	<i>Circus macrourus</i>	-	-	+	-
48.	<i>Circus aeruginosus</i>	-	+	+	-
49.	<i>Hieraetus pennatus</i>	+		+	+
Piciformes					
50.	<i>Dryocopus martius</i>	-	+	-	-
51.	<i>Dendrocopos minor</i>	-	+	-	-
52.	<i>Dendrocopos major</i>	-	+	-	-
53.	<i>Picus viridis</i>	-	+	-	-
Columbiformes					
54.	<i>Columba oenas</i>	-	+	-	-
55.	<i>Columba palumbus</i>	-	+	-	-
56.	<i>Streptopelia decaocto</i>	-	+	-	-
Coraciiformes					
57.	<i>Upupa epops</i>	-	-	+	-
58.	<i>Coracias garrulus</i>	-	-	+	-
59.	<i>Merops apiaster</i>	-	-	+	-
Strigiformes					
60.	<i>Athene noctua</i>	-	+	-	-
Cuculiformes					
61.	<i>Cuculus canorus</i>	-	-	+	-

Nəticə

Samur-Yalama MP-ı ornitofaunanın biomüxtəlifliyinin qorunmasında mühüm ekoloji əhəmiyyətə malik olsa da, hazırda bu ekosistemlərdə quş populyasiyaları ciddi antropogen təzyiqlərlə üz-üzədir. 2024–2025-ci illərdə Samur-Yalama Milli Parkında quşların reproduksiya və qışlama dövründə 61 növ dendrofil quşun məskunlaşma xarakterinə görə oturaq populyasiyaya aid olanların 37 növü Passeriformes, 12 növü Falconiformes, 4 növü Piciformes, 3 növü Columbiformes, 3 növü Coraciiformes, 1 növü Strigiformes, 1 növü Cuculiformes dəstəsinə aiddir. Köçəri-qışlayan növlərə Passeriformes dəstəsindən *Phylloscopus collybita*, Falconiformes dəstəsindən *Buteo rufinus*, *Hieraetus pennatus* növləri daxildir. Köçəri-yuvalayan quş populyasiyalarına Passeriformes dəstəsindən 13 növ, Falconiformes dəstəsindən 8 növ, Columbiformes dəstəsindən 3 növ, Coraciiformes dəstəsindən 3 növ, Cuculiformes dəstəsindən 1 növ daxildir. Samur-Yalama Milli Parkı yaranana qədər uzun illər ərzində antropogen təsirlər nəticəsində meşələrin qırılması, bağ sahələrinin salınması quşların yuvalama və qidalanma yerlərinin azalmasına, populyasiyalararası genetik əlaqələrin zəifləməsinə səbəb olmuşdur. Samur-Yalama MP-ına yaxın ərazilərdə əkin sahələrində və bağçılıqda intensiv kimyəvi maddələrdən istifadə edilməsi insektisidlərin trofik zəncirə daxil olmasına və nəticədə entomofaq quşların zəhərlənməsinə, nəslinin azalmasına səbəb olur.

Samur-Yalama Milli Parkı dendrofil quşların çoxu üçün mühüm yaşayış və çoxalma arealıdır. Burada bu quşların populyasiyası meşə ekosistemlərinin vəziyyəti ilə birbaşa əlaqədardır. Parkın qorunma rejiminin gücləndirilməsi, xüsusilə ağacların kəsilməsinin məhdudlaşdırılması və köhnə ağacların qorunması dendrofil növlərin sabit populyasiyasını təmin etmək baxımından vacibdir.

Ədəbiyyat

1. Abiyev, Y. T., Ağaqluyev, İ. M., & Fərzəliyev, V. S. (2019). Coğrafi informasiya sistemləri vasitəsilə Samur-Yalama Milli Parkının müasir vəziyyətinin öyrənilməsi. *AMEA Mərkəzi Nəbatat Bağının Əsərləri*, XVII, 9–16.

2. Abiyev, Y., Karslı, F., Gümüş, S., & Seyfullayev, F. (2020). Analysis of the forest cover dynamics in the Samur-Yalama National Park of Azerbaijan. *European Journal of Forest Engineering*, 6(1), 23–30.
3. Alekperov, I. K., & Mamedova, V. F. (2017). Soil ciliates of different trophic groups in Samur-Yalama National Park, Azerbaijan. *Vestnik Zoologii*, 51(2), 175–178.
<https://doi.org/10.1515/vzoo-2017-0024>
4. Arnegger, J., Dieterich, T., & Rodina, V. (2014). Local awareness, acceptance, and tourism development: Challenges and opportunities for protected area management in post-Soviet countries – the Samur-Yalama National Park, Azerbaijan. In *Proceedings of the 7th International Conference on Monitoring and Management of Visitors in Recreational and Protected Areas* (pp. 148–150).
5. Asadov, K. S., Mammadov, F. M., & Sadikhov, S. A. (2008). *Dendroflora and forests of the north-eastern part of the Greater Caucasus*. Baku State University.
6. Asadova, K. K., Abdiyeva, R. T., Mehdiyeva, N. P., & Ali-zade, V. M. (2019). Forest monitoring of Khachmaz District of Azerbaijan: Principles and methods. In *Biodiversity Conservation Materials: VII International Scientific Conference* (pp. 158–159).
7. Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi. (2009). *Azərbaycan Respublikasının ekoloji atlası*. Bakı Kartoqrafiya Fabriki.
8. Azərbaycan Respublikası. (2023). *Azərbaycan Respublikasının Qırmızı Kitabı: Fauna* (3-cü nəşr).
9. Bayramov, E., Schlager, P., Kada, M., Buchroithner, M., & Bayramov, R. (2019). Quantitative assessment of climate change impacts onto predicted erosion risks and their spatial distribution within the land-cover classes of the Southern Caucasus using GIS and remote sensing. *Modeling Earth Systems and Environment*, 5, 659–667. <https://doi.org/10.1007/s40808-018-0557-3>
10. Dieterich, T. (2012). *Report on land use and rangeland management in the future Samur-Yalama National Park (Azerbaijan) and its support zone*. KfW-Entwicklungsbank.
<https://doi.org/10.13140/RG.2.2.17847.68005>
11. Guliyev, F. A., Babayev, K. Y., Karimov, I. J., Tahirov, R. I., & Karimov, R. T. (2015). The influence of anthropogenic factors on soil and vegetative cover in the south-east part of Azerbaijan based on space images. *Annals of Agrarian Science*, 13(2).
12. Gurbanov, V. (2015). *Ecological problems and protection against them caused by natural destructive processes on the north-east and south-west slopes of the Greater Caucasus*. Baku.
13. İsmailov, N. İ., Alieva, G. J., İsmailova, P. M., & Isaeva, H. E. (2018). Change in soil density in the forests of Samur-Yalama forest park under recreational load. *Proceedings of the Central Botanical Garden of ANAS*, XVI, 277–283.
14. Jamirzoev, G. S., Bukreev, S. A., & Redkin, Y. A. (2017). Features of distribution of passerine birds in the eastern Caucasus. *Proceedings of the Samara Scientific Center of the Russian Academy of Sciences*, 19(5-2), 264–274.
15. Mustafayev, Q. T., & Sadıqova, N. A. (2005). *Azərbaycanın quşları: Təyinedici monoqrafiya*. Çaşıoğlu.
16. Mustafayev, Q. T., Sadıqova, N. A., Məmmədov, A. T., & Qarabəyli, F. Z. (2011). *Onurğalı heyvanların ekologiyası* (dərslük). Bakı Universiteti Nəşriyyatı.
17. Mustafayev, Q. T., Sadıqova, N. A., Tağıyev, Ə. N., & Məmmədova, A. O. (2017). *Əhali və ətraf mühit* (dərs vəsaiti). Bakı Dövlət Universiteti.
18. Seyfullayev, F. (2013). Dendrochronological study of chestnut-leaved oak in the forests of Samur-Absheron lowland. *Proceedings of the Central Botanical Garden of ANAS*, 11, 147–155.
19. Tərəqqi MMC. (2023). *Azərbaycan faunasının informasiya sistemi (onurğalılar)*.

Daxil oldu: 19.08.2025

Qəbul edildi: 10.11.2025